

Deprivation of a Woman from Shared Residence During the 'Iddah Period as a Mechanism to Counteract Breach of Loyalty: An Approach Based on Imam Khomeini's Views

Monireh Afshinpour¹, Saeid Nazari Tavakkoli^{2*}

This article is extracted from a doctoral dissertation entitled "Feasibility Study of Civil Enforcement Mechanisms for Breach of Spousal Loyalty in Iranian Jurisprudence and Law with an Approach Based on Imam Khomeini's Views.

1. Ph.D. in Jurisprudence and Fundamentals of Law and Imam Khomeini's Thought, Imam Khomeini and Islamic Revolution Research Institute, Tehran, Iran.

2. Professor at Department of Jurisprudence & the Essentials of the Islamic Law, Faculty of Theology and Islamic studies. University of Tehran, Tehran, Iran.

Article Info	Abstract
Article type: Research article Article history: Received: July 15, 2024 Received in revised from: September 08, 2024 Accepted: September 12, 2024 Published online: April 20, 2026 Keywords: 'Iddah, Shared Residence, Revocably Divorced Woman (Mūtallaqah Rij'ī), Loyalty, Breach of Loyalty, Fāḥishah Mubayyinah, Imam Khomeini. *Corresponding author: sntavakkoli@ut.ac.ir	Among the rulings of revocable divorce (talāq rij'ī) are the woman's right to reside in the marital home and the prohibition of her eviction by the former husband, except in the case of fāḥishah mubayyinah (manifest indecency), the definite instance of which is the commission of an illicit relationship (adultery) – considered the most evident example of a woman's breach of loyalty. Despite the Quran's explicit stipulation of the revocably divorced woman's right to residence and the aforementioned exception, Iran's Civil Code and Family Protection Law have neglected to precisely clarify the relationship between "permissibility of eviction" and "breach of loyalty" during this period, and have not provided a clear enforcement mechanism for it. Employing a descriptive-analytical method and relying on library-based sources, this research seeks to explain the jurisprudential relationship between the permissibility of evicting a revocably divorced woman from the shared residence and her breach of loyalty through the commission of adultery, based on Imam Khomeini's viewpoints. The research findings indicate that loyalty to the marriage contract, although obligatory under the Quranic injunction "O fulfill your contracts" (Awfū bi al-'uqūd), its instances are contingent upon custom ('urf), and during a revocable 'iddah, due to the continuation of the marital bond, this duty remains in effect. Since the philosophy behind the revocably divorced woman's residence in the marital home until the end of the 'iddah is to provide an opportunity for the spouses to repair their marital relationship and facilitate the husbands return to shared life, the wife's adultery constitutes a clear instance of fāḥishah mubayyinah and breach of loyalty. Consequently, the ruling permitting the eviction of the revocably divorced woman from the shared residence is regarded as a civil enforcement mechanism to prevent her breach of loyalty. This approach, grounded in Imam Khomeini's jurisprudential perspective on defining fāḥishah mubayyinah and elucidating its effects on the right of residence, can serve as a model for revising provisions related to family law and formulating effective enforcement mechanisms in this area.

Cite this article: Afshinpour, M. & Nazari Tavakkoli, S. (2026). Deprivation of a Woman from Shared Residence During the 'Iddah Period as a Mechanism to Counteract Breach of Loyalty: An Approach Based on Imam Khomeini's Views. *Matin Research Journal*, 28 (110), 57-87.

<https://doi.org/10.22034/matin.2023.398558.2168>

© The Author(s). Publisher: **Research Institute of Imam Khomeini and Islamic**. This is an open-access article distributed under the CC BY (license <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Introduction

Divorce, as one of the most challenging legal and emotional events in family life, has always attracted the attention of legal systems. Despite the undesirability of divorce in the Islamic legal system, after its occurrence, specific rights and duties are established for both the wife and the husband, especially during the *'iddah* (waiting period following divorce). One of the most significant of these rights is the right of a revocably divorced woman (*mūtallaqah riji'ī*) to reside in the marital home, which is explicitly recognized in the Holy Quran and Imami jurisprudence. However, in Iran's legal system, the issue of the wife's breach of loyalty during this period and its enforcement mechanism— particularly concerning the permissibility of her eviction— has been met with ambiguity and legislative silence. This research seeks to answer the fundamental question: In the event of a wife's breach of loyalty during the *'iddah* of a revocable divorce, can the husband utilize "eviction from the marital residence" as a mechanism to address this breach? Furthermore, what is the relationship between the permissibility of evicting a revocably divorced wife in the case of committing *fāḥishah mubayyinah* (manifest indecency) and the concept of breach of loyalty?

Background

Reviews indicate that the issue of breach of loyalty by spouses, particularly by the wife during the *'iddah* of a revocable divorce, has been neglected in Iran's legal system and academic literature. Existing legal texts and articles have either generally referred to loyalty as a shared duty or have failed to conduct precise analyses of its instances, conditions, and enforcement mechanisms under specific circumstances. The primary gap lies in the failure to clearly explain the relationship between depriving a wife of shared residence (or evicting her) and the breach of loyalty during the *'iddah* period. Furthermore, the jurisprudential views of contemporary jurists, particularly Imam Khomeini, have not been systematically and purposefully cited and analyzed in this context. Therefore, the necessity of research that relies on jurisprudential foundations, especially the opinions of Imam Khomeini, to clarify this issue is strongly felt.

Methodology

This research employs a descriptive-analytical method. Data collection was conducted through a library-based approach, and the required information was extracted from jurisprudential sources, Quranic exegeses, legal texts, and reputable articles. By examining key concepts such as loyalty, breach of loyalty, and *fāḥishah mubayyinah*, and by referencing the jurisprudential opinions of Imam Khomeini and other scholars, the authors analyze the relationship between these concepts.

Findings

The most significant findings of the research are as follows:

1. **Definition of *Fāḥishah Mubayyinah*:** Although there are multiple interpretations of *fāḥishah mubayyinah* in the first verse of Surah al-Talaq, according to common understanding (*'urf*) and Imam Khomeini's explanation, the most certain and obvious instance of it is adultery (*zinā*). Based on Imam Khomeini's view, *fāḥishah mubayyinah* is an offense that either entails a *ḥadd* (fixed Sharia penalty) or constitutes an instance of the wife's *nushūz* (disobedience/recalcitrance).
2. **Continuity of Loyalty in Revocable Divorce:** Since in a revocable divorce the marital bond is not completely severed and the woman is still considered "in the status of a wife" (*fi ḥukm al-zawjah*), the duty of loyalty, which is a fundamental requirement of the marriage contract, remains in effect for her during the *'iddah* period.
3. **Enforcement Mechanism for Breach of Loyalty:** The commission of adultery by a revocably divorced woman not only constitutes a breach of loyalty but also fundamentally contradicts the rationale behind her right to reside in the marital home (which is to provide an opportunity for reconciliation and a return to married life). Consequently, the permissibility of evicting a revocably divorced wife from the marital home in the event of committing *fāḥishah mubayyinah* is interpreted as a civil enforcement mechanism to counteract the breach of loyalty and prevent the misuse of this opportunity.
4. **Difference Between Leaving and Eviction:** The wife's unauthorized departure from the home without

the husband's permission only leads to a temporary forfeiture of her right to residence. However, committing *fāhishah mubayyinah* (adultery) and its proof results in a permanent forfeiture of this right and the permissibility of her eviction.

Conclusion

The present research demonstrates that the breach of loyalty through the commission of adultery during the *'iddah* of a revocable divorce is so fundamentally at odds with the sacred lawgiver's objectives for establishing the right of residence (i.e. providing an opportunity to return to married life) that the Holy Quran has explicitly prescribed a civil enforcement mechanism (permissibility of eviction) for it. This is while Iran's statutory laws lack such a clear enforcement mechanism even during the marital period.

Ultimately, relying on Imam Khomeini's jurisprudential approach, this research concludes that the eviction of a revocably divorced wife from the marital home in case of committing *fāhishah mubayyinah* is not merely a punishment, but an effective legal mechanism to preserve the family foundation and prevent its weakening through the breach of loyalty. Therefore, revising family laws and formulating clear enforcement mechanisms to address extra-marital relations can significantly contribute to strengthening the family and promoting the health of the family system.

The authors declare that the artificial intelligence tool DeepSeek was used solely for language editing and translation of references and the abstract during the preparation of this manuscript. All content generated or refined by this tool has been thoroughly reviewed and verified by the authors. The authors bear full responsibility for the scientific accuracy, originality, and integrity of the final manuscript. This tool played no role in the generation of ideas, data analysis, or the final conclusions of the study.

محرومیت زن از زندگی مشترک در دوران عده به مثابه سازوکار مقابله با نقض وفاداری با رویکردی بر دیدگاه‌های امام خمینی (ره)

منیره افشین پور^۱، سعید نظری توکلی^{۲*}

۱. دکترای فقه و مبانی حقوق و اندیشه امام خمینی، پژوهشگاه امام خمینی و انقلاب اسلامی، تهران، ایران.
۲. استاد گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

چکیده	اطلاعات مقاله
از احکام طلاق رجعی، حق سکونت زن در منزل مشترک و حرمت اخراج وی از طرف شوهر سابق است؛ مگر در «فَاحْشَه مَبْنِيَه» که قدر متیقن آن ارتکاب رابطه نامشروع (زنا) است که بارزترین مصداق نقض وفاداری زن به شمار می‌رود. با وجود تصریح قرآن بر حق سکونت مطلقه رجعی و استثنای مذکور، قانون مدنی و قانون حمایت از خانواده ایران، از تبیین دقیق نسبت میان «جواز اخراج» و «نقض وفاداری» در این دوران غفلت ورزیده و ضمانت اجرای روشنی برای آن پیش‌بینی نکرده است. این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و با استناد به منابع کتابخانه‌ای، درصدد تبیین رابطه فقهی میان جواز اخراج مطلقه رجعی از محل سکونت مشترک و نقض وفاداری وی با ارتکاب زنا، مبتنی بر دیدگاه‌های امام خمینی است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که وفاداری به عقد نکاح، هرچند به موجب «أَوْفُوا بِالْعُقُود» لازم است، اما مصادیق آن وابسته به عرف است و در عده رجعی، به دلیل استمرار زوجیت، این تکلیف باقی است. از آنجاکه فلسفه سکونت مطلقه رجعی در محل زندگی مشترک تا پایان عده، دادن فرصت به زوجین برای ترمیم رابطه زناشویی و زمینه‌سازی جهت بازگشت زوج به زندگی مشترک است، زنا، زوج، مصداق روشن فاحشه مبنیه و نقض وفاداری به شمار رفته و در نتیجه، حکم به جواز اخراج مطلقه رجعی از محل زندگی مشترک، به مثابه ضمانت اجرای مدنی جلوگیری از نقض وفاداری او تلقی می‌گردد. این رویکرد که مبتنی بر دیدگاه فقهی امام خمینی در تعریف «فاحشه مبنیه» و تبیین آثار آن بر حق سکونت است، می‌تواند الگویی برای بازنگری مواد مرتبط با حقوق خانواده و تدوین ضمانت اجرای کارآمد در این زمینه باشد.	نوع مقاله: مقاله پژوهشی تاریخچه مقاله: تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۴/۲۵ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۶/۱۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۶/۲۲ تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۱/۳۱ کلیدواژه‌ها: عده، زندگی مشترک، مطلقه رجعی، وفاداری، نقض وفاداری، فاحشه مبنیه، امام خمینی. * نویسنده مسئول: sntavakkoli@ut.ac.ir

این مقاله مستخرج از رساله دکتری با عنوان «امکان‌سنجی ضمانت اجرای مدنی نقض وفاداری زوجین در فقه و حقوق ایران با رویکردی بر دیدگاه‌های امام خمینی (ره)» است.

استناد: افشین پور، منیره و نظری توکلی، سعید (۱۴۰۵). محرومیت زن از زندگی مشترک در دوران عده به مثابه سازوکار مقابله با نقض وفاداری با رویکردی بر دیدگاه‌های امام خمینی (ره). پژوهشنامه متین، ۲۸(۱۱۰)، ۵۷-۸۷.

https://doi.org/10.22034/matin.2023.398558.2168

© نویسندگان.

ناشر: پژوهشگاه امام خمینی و انقلاب اسلامی.

مقدمه

پایداری خانواده در طول تاریخ، نشان از تلاش بشر برای حفظ پیوندها و روابط خویشاوندی، پابندی اخلاقی اعضای آن و تعهد دو طرف به رعایت حقوق یکدیگر دارد. باوجوداین، گاه به دلایل مختلف این زندگی ناپایدار شده و با طلاق از هم می‌گسلد. صرف‌نظر از نامطلوب بودن طلاق در نظام حقوقی اسلام، قانون‌گذار برای زنان و مردان در دوره طلاق (عده) حقوق و تکالیفی تعیین کرده است که هر دو ملزم به رعایت آن هستند. یکی از مهم‌ترین این موارد، حق سکونت در محل زندگی مشترک است که در فقه امامیه و حقوق موضوعه ایران، به‌ویژه برای مطلقه رجعی، به‌صراحت به رسمیت شناخته شده است.

قرآن کریم در آیات «لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ» (طلاق: ۱) و «أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ وَلَا تَنْصَارُوهُنَّ لِيُتَضَيَّقُوا عَلَيْهِنَّ» (طلاق: ۶)، بر سکونت زوجه مطلقه رجعی در منزل مشترک تأکید کرده و جز در موارد استثنایی، خروج یا اخراج وی را ممنوع اعلام نموده است. مطابق ماده ۳۸ قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۱، ثبت طلاق منوط به ارائه گواهی کتبی حداقل دو شاهد مبنی بر سکونت زوجه مطلقه در منزل مشترک تا پایان عده است. همچنین، ماده ۱۱۱۴ قانون مدنی مقرر می‌دارد: «زن باید در منزلی که شوهر تعیین می‌کند، سکنی نماید مگر آنکه اختیار تعیین منزل به زن داده شده باشد.» هرچند این ماده ناظر به شرایط نکاح است، اما بنا به تصریح فقها از جمله امام خمینی، احکام مطلقه رجعی در زمان عده، به‌مثابه زوجه حقیقی بوده و استحقاق نفقه و حق سکنی را دارد (امام خمینی، ۱۳۷۹، ج ۱ و ۲، ص. ۷۷۸).

باوجوداین، پرسش اساسی آن است که در فرض نقض وفاداری زوجه در دوران عده طلاق رجعی، آیا زوج می‌تواند از ابزار «اخراج از محل زندگی مشترک» به‌عنوان راهکار مقابله با نقض وفاداری استفاده کند؟ به‌عبارت دیگر، چه نسبتی میان جواز اخراج مطلقه رجعی در صورت ارتکاب «فاحشه‌مینه» و مفهوم نقض وفاداری وجود دارد؟ این پرسش، با وجود صراحت قرآن در استثنای مذکور، همچنان در نظام حقوقی ایران با ابهام و سکوت قانون‌گذار مواجه بوده است.

۱. پیشینه تحقیق

موضوع نقض وفاداری زوجین و آثار حقوقی آن، به ویژه در خصوص زوجه در دوران عده طلاق رجعی، از مسائل مغفول در نظام حقوقی ایران است. با وجود آنکه تکلیف به وفاداری متقابل زوجین در منابع فقهی و اصول حقوقی به عنوان یکی از مهم ترین لوازم رابطه زوجیت شناخته شده است، قانون مدنی ایران در مواد ۱۱۰۳ و ۱۱۰۴ (مبنی بر حسن معاشرت و تشدید مبانی خانواده) به صورت کلی به این تکلیف اشاره کرده و از تبیین مصادیق، شرایط و ضمانت اجرای آن، به ویژه در شرایط خاصی چون عده طلاق رجعی، غفلت ورزیده است.

بررسی آثار حقوقی موجود در حوزه حقوق خانواده نشان می دهد که اغلب نویسندگان، بحث نقض وفاداری را به طور اختصار و ذیل مباحث کلی تر (مانند آثار ازدواج یا حقوق و تکالیف زوجین) مطرح کرده اند و کمتر به تحلیل مفهومی، تعیین مصادیق عینی و تبیین ضمانت اجرای دقیق آن پرداخته اند.

- صفایی (۱۳۹۶) در کتاب حقوق خانواده، ضمن اشاره به وفاداری به عنوان یکی از تکالیف مشترک زوجین، آن را به «پرهیز از برقراری رابطه نامشروع با دیگران» تعریف کرده و اذعان داشته است که اگرچه این تکلیف در قانون مدنی به صراحت ذکر نشده، اما اصول حقوقی و مقررات جزایی وجود آن را تأیید می کنند (صفایی، ۱۳۹۶، ص. ۱۳۲).

- لطفی نیز با ارائه تعریفی کلی و مبهم از وفاداری، به تعیین شرایط نقض آن در زمان عده رجعی پرداخته است (۱۳۹۳، ج ۱، ص. ۲۷۰).

- امامی (۱۳۷۷) در حقوق مدنی خانواده و کاتوزیان (۱۳۸۲) در سایر آثار مرتبط، نیز عمدتاً به بیان کلیات بسنده کرده و از تحلیل دقیق آثار مترتب بر نقض وفاداری، به ویژه در شرایط بحرانی عده، خودداری نموده اند.

به طور خلاصه، در تمامی این منابع، بحث از مواردی نظیر «محرومیت زوجه از زندگی مشترک» یا «اخراج وی از منزل مشترک» به عنوان ضمانت اجرای نقض وفاداری در زمان عده طلاق رجعی، یا اصلاً مطرح نشده و یا به حداقل اکتفا گردیده است. در عرصه مقالات علمی نیز هرچند پژوهش هایی به ابعاد نقض وفاداری پرداخته اند،

اما غالباً رویکردی توصیفی یا کلی داشته و کمتر به بررسی دقیق شرایط و ضمانت اجرای فقهی-حقوقی آن در زمان خاصِ عده طلاق رجعی با رویکردی مبتنی بر دیدگاه فقیهان متأخر، به ویژه امام خمینی، توجه داشته اند. از جمله:

• مقاله «آثار نقض وفاداری زوجین در خانواده و ضمانت اجرای حقوقی و کیفری آن» (خامسی پور و دیگران، ۱۳۹۴) گرچه به تبیین برخی از آثار نقض وفاداری پرداخته، اما بحث از عده رجعی و تکالیف زوجه در این دوران را به طور مستقل مورد بررسی قرار نداده است.

• مقاله «بررسی فقهی-حقوقی لزوم سکونت زوجین در منزل مشترک» (رضی ورامشی، ۱۳۹۶) اگرچه به مسئله الزام سکونت زوجه در منزل همسر خویش اشاره کرده، اما در زمینه اخراج زوجه از منزل مشترک در فرض ارتکاب به «فاحشه مینه» در زمان عده رجعی، هیچ تحلیل مستقلی ارائه ننموده است.

به طور کلی، پژوهش های موجود فاقد رویکردی مبتنی بر نظریات فقهی امام خمینی در خصوص تکالیف زوجه در عده رجعی و ارتباط آن با نقض وفاداری هستند و موضوع «محرومیت زوجه از زندگی مشترک یا اخراج وی از منزل مشترک» به عنوان ضمانت اجرای نقض وفاداری، تاکنون به صورت نظام مند، جامع و مستند به دیدگاه ایشان مورد کاوش قرار نگرفته است.

بررسی های انجام شده نشان می دهد که نظام حقوقی ایران در زمینه ضمانت اجرای نقض وفاداری در دوران عده طلاق رجعی، با خلأهای نظری و عملی متعددی مواجه است. از یکسو، قانون مدنی صراحت کافی در این زمینه ندارد و از سوی دیگر، منابع فقهی نیز به صورت پراکنده و غیرمنسجم به این موضوع پرداخته اند. به ویژه دیدگاه امام خمینی به عنوان یکی از مهم ترین فقیهان معاصر که در آثار فقهی خود به ویژه در کتاب الطلاق و تحریر الوسيله به تفصیل به مباحث مرتبط با عده و حقوق و تکالیف زوجه پرداخته، تاکنون در این خصوص به صورت هدفمند مورد استناد و تحلیل قرار نگرفته است.

از این رو، ضرورت پژوهشی که با رویکردی فقهی-حقوقی و با تکیه بر مبانی دینی، متون فقهی و به ویژه آرای امام خمینی، ابتدا به تبیین مفهوم و جایگاه نقض وفاداری پرداخته و سپس سازوکاری دقیق برای مقابله با نقض وفاداری زوجه در زمان عده طلاق رجعی،

از جمله طراحی ضمانت اجرای محرومیت از زندگی مشترک و اخراج از منزل مشترک، ارائه نماید، به خوبی احساس می شود.

این پژوهش با هدف پر کردن خلأ مذکور، برای نخستین بار کوشیده است تا با تکیه بر مبانی فقهی امام خمینی و با بهره گیری از روش تحلیل فقهی-حقوقی، به تعریف مفهومی دقیق از نقض وفاداری در زمان عده رجعی دست یابد و سپس با ارائه سازوکاری حقوقی، به تبیین شرایط و ضمانت اجرای اخراج زوجه ناقض وفاداری از منزل مشترک بپردازد.

۲. مفهوم شناسی

۲-۱. وفاداری

«وفاداری» در فارسی به معنای پابندی به تعهد در دوستی و زناشویی و وفا کردن به معنای عمل نمودن به تعهدات و پیمان ها به کاررفته است (دهخدا، ۱۳۹۰، ج ۲، ص. ۳۱۳۸). واژه «وفاء» در زبان عربی از ماده «وَفَى» نیز در متون لغوی چنین توصیف شده است: «اکمال و اتمام»، «استیفاء»، «اعطاء حق» (ابن فارس، ۱۳۹۹، ج ۶، ص. ۱۲۹؛ بستانی، ۱۳۷۵، ص. ۲۷۴)، انجام بی کم و کاست تعهد (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص. ۸۷۸)، ضد غدر و خیانت، (ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۱۵، ص. ۳۹۸) تعهد بر مهر و محبت به صورت آشکار و پنهان (حماد، ۱۴۲۹، ص. ۴۷۴). در معنای اصطلاحی نیز، وفای به عهد، عمل به تعهد ناشی از عقود و ایقاعات تعبیر شده است (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۱، ج ۵، ص. ۳۸۱۷).

از مجموع آنچه گذشت چنین بر می آید که «وفاداری» در اصل به معنای «اکمال و التزام» بوده، معانی دیگر زیر مجموعه آن هستند (ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۱۵، ص. ۳۹۸؛ مرتضی زبیدی، ۱۴۱۴، ج ۲۰، ص. ۳۰۰). وفاداری به این معنا هم در پیمان ها و قراردادها و هم در ارتباط با دیگران، مانند وفاداری به خداوند، پیامبر و مردم قابل تعریف است (خریمی، ۲۰۰۵، ج ۱، ص. ۲۰۲۷).

۲-۲. نقض وفاداری

واژه «نقض» در لغت به معنای شکستن، گسستن و از میان بردن است؛ خواه این شکستن نسبت به امور مادی و محسوس باشد، مانند شکستن استخوان (نقض العظم)، یا نسبت به

امور معنوی همچون نقض عهد و پیمان. قرآن کریم نیز این واژه را در هر دو معنا به کار برده است؛ از جمله در آیه «وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَقَصَتْ غَزْلَهُمَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةِ أَنْكَاثٍ» (نحل: ۹۲) که نقض را به معنای گشودن رشته‌های تابیده شده بیان می‌کند و نیز در آیه «وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا» (نحل: ۹۱) که از شکستن پیمان و سوگندهای استوار نهی شده است.

بر همین اساس، نقض وفاداری در مفهوم عام به معنای خیانت، پیمان‌شکنی و عدول از تعهدات اخلاقی و حقوقی است و از منظر اخلاق اسلامی در شمار رذایل اخلاقی قرار می‌گیرد. در روابط زناشویی، نقض وفاداری به هرگونه رفتار، ارتباط یا اقدامی اطلاق می‌شود که موجب خدشه به تعهد انحصاری زوجین نسبت به یکدیگر شده و اعتماد، امنیت روانی و همبستگی عاطفی میان آنان را تضعیف یا از بین ببرد.

از این رو، مصادیق نقض وفاداری صرفاً به برقراری رابطه جنسی خارج از چارچوب ازدواج محدود نمی‌شود، بلکه هرگونه رابطه عاطفی، احساسی یا ارتباط غیر متعارف با شخص ثالث را نیز در برمی‌گیرد. این روابط ممکن است به صورت ارتباطات حضوری، مکاتبات، تماس‌های تلفنی، تعاملات در فضای مجازی، پیام‌رسان‌ها و شبکه‌های اجتماعی یا هرگونه وابستگی عاطفی خارج از رابطه زوجیت ظهور یابد. همچنین برقراری روابط جنسی، اعم از زنا یا رفتارهای مادیون زنا، آشکارترین مصداق نقض وفاداری محسوب می‌شود.

با توجه به اینکه وفاداری از تکالیف مشترک زوجین است، نقض آن نیز نسبت به زن و شوهر به یکسان قابل تصور بوده و هر یک از آنان مکلف به رعایت این حق متقابل هستند. بررسی مقررات حقوق خانواده، از جمله قانون مدنی و قانون حمایت خانواده، نشان می‌دهد که هر چند قانون‌گذار اصطلاح «نقض وفاداری» را به صورت مستقل تعریف نکرده است، اما مجموعه مقررات مربوط به حسن معاشرت، معاضدت، تمکین و حفظ کیان خانواده، به طور ضمنی بر لزوم رعایت این تکلیف دلالت دارد. از این رو، سکوت قانون‌گذار نسبت به عنوان مستقل «وفاداری» را نباید به معنای بی‌اهمیت بودن آن تلقی کرد، بلکه این امر ناشی از بداهت و مسلم بودن چنین تعهدی در روابط زوجین است (کاتوزیان، ۱۳۷۵، ص. ۱۶۲؛ صفایی و امامی ۱۳۹۶، صص. ۱۳۳-۱۳۰).

بدیهی است هر نظام اجتماعی و هر نهاد انسانی برای استمرار و بقای خود نیازمند

حداقلی از اعتماد، صداقت، وفاداری و صمیمیت است و خانواده نیز از این قاعده مستثنا نیست. بی توجهی به اصل وفاداری، در واقع نادیده گرفتن تعهدات بنیادینی است که زن و شوهر در آغاز زندگی مشترک برعهده گرفته‌اند. از این رو، زوجین باید در کنار رعایت تعهدات قانونی، نسبت به مسئولیت‌های عاطفی، روانی و اخلاقی یکدیگر نیز احساس مسئولیت داشته و در مواجهه با مشکلات زندگی، از یکدیگر حمایت کنند.

هرچند تکلیف خاص وفاداری به عنوان یکی از حقوق و تکالیف غیر مالی زوجین پس از انعقاد عقد نکاح تحقق می‌یابد، اما ممنوعیت برقراری روابط نامشروع یا ارتباطات غیر متعارف با نامحرم، اعم از نگاه، لمس، خلوت، شوخی و سایر رفتارهای زمینه‌ساز، اختصاص به افراد متأهل ندارد و از احکام عمومی شریعت اسلامی است. لازم به اشاره است که حقوق و تکالیف غیر مالی عبارت است از حقوق و تکالیفی که هریک از زوجین از قبل آن‌ها نه مالی را به دست می‌آورد و نه مالی را از دست می‌دهد بلکه این حقوق و تکالیف صرفاً دارای جنبه معنوی است (موسوی بجنوردی و مهرگان صومعه سرانی، ۱۳۹۶، ص. ۲).

در نتیجه، وفاداری در روابط زوجین صرفاً یک فضیلت اخلاقی نیست، بلکه از منظر حقوق خانواده نیز یک تکلیف الزام‌آور محسوب می‌شود و نقض آن می‌تواند آثار حقوقی متعددی از جمله ایجاد مسئولیت، تحقق برخی اسباب طلاق یا اثبات تخلف از وظایف ناشویی را به دنبال داشته باشد؛ بنابراین، نظام حقوقی خانواده، هرچند عنوان مستقلی برای «نقض وفاداری» پیش‌بینی نکرده است، اما از طریق مجموعه قواعد مربوط به حسن معاشرت، حفظ بنیان خانواده و حمایت از حقوق متقابل زوجین، ضمانت اجرای لازم را برای رعایت این تکلیف فراهم ساخته است.

۳. تحلیل محتوایی آیه نخست سوره طلاق

در آیه نخست سوره طلاق، خداوند متعال مجموعه‌ای از احکام مرتبط با طلاق و عده را بیان کرده و می‌فرماید:

«يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبِينَةٍ...» (طلاق: ۱).

مفاد این آیه نشان می‌دهد که شارع مقدس، حتی پس از وقوع طلاق نیز برای حفظ بنیان

خانواده و فراهم ساختن زمینه بازگشت زوجین، مقررات ویژه‌ای وضع کرده است. بر اساس این آیه، مردان موظف‌اند همسران خود را در زمانی طلاق دهند که امکان آغاز صحیح عده وجود داشته باشد؛ از این رو، طلاق باید در طهر غیر موافقه و خارج از ایام عادت ماهانه واقع شود. همچنین مردان مکلف‌اند مدت عده را به دقت محاسبه کرده و در تمام مراحل اجرای این حکم الهی، تقوای الهی را رعایت کنند.

از مهم‌ترین احکام مندرج در این آیه، ممنوعیت اخراج زن مطلقه از منزل مشترک و نیز ممنوعیت خروج وی از منزل در دوران عده است. قرآن کریم، خانه‌ای را که زن پیش از طلاق در آن سکونت داشته، با تعبیر «بیوتهن» (خانه‌های آنان) یاد می‌کند که بیانگر احترام به جایگاه زن و تأمین امنیت روانی و اجتماعی او در دوران عده است. تنها استثنای این حکم، ارتکاب «فاحشه میبینه» از سوی زن است که در این صورت، خروج یا اخراج وی از منزل جایز خواهد بود.

در مجموع، این آیه مشتمل بر چند حکم اساسی است: نخست، لزوم وقوع طلاق در زمان مناسب و خارج از ایام حیض؛ دوم، ضرورت رعایت و محاسبه دقیق مدت عده؛ سوم، دعوت زوجین به رعایت تقوای الهی در اجرای احکام طلاق؛ چهارم، ممنوعیت اخراج زن مطلقه از منزل مشترک؛ پنجم، ممنوعیت خروج زن مطلقه از منزل در ایام عده؛ ششم، جواز خروج یا اخراج وی در صورت ارتکاب فاحشه میبینه؛ و هفتم، بیان فلسفه این احکام که فراهم ساختن امکان تجدیدنظر در تصمیم به طلاق و احیای زندگی مشترک است؛ زیرا ممکن است در مدت عده، زمینه اصلاح روابط زوجین و رجوع شوهر فراهم شود (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۱۹، صص. ۳۱۳-۳۱۲؛ طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۱۰، ص. ۴۵۸). برخی از فقهای اهل سنت نیز یکی از حکمت‌های ماندن زن در منزل مشترک را رفع هرگونه تردید نسبت به بارداری و حفظ نسب دانسته‌اند (کاسانی، ۱۴۰۶، ج ۳، ص. ۲۰۵).

حکم لزوم حضور زوجه مطلقه در منزل مشترک تا پایان عده، مبتنی بر این مبناست که با تحقق طلاق رجعی، رابطه زوجیت به طور کامل منقطع نمی‌شود، بلکه برخی از آثار و احکام نکاح تا پایان مدت عده همچنان استمرار می‌یابد. از همین رو، شارع مقدس با الزام زن به اقامت در منزل مشترک و منع زوج از اخراج وی، زمینه بازاندیشی زوجین و امکان رجوع و استمرار زندگی مشترک را فراهم ساخته است.

فقه‌های امامیه در تبیین جایگاه حقوقی زوجه مطلقه رجعیه، دو تعبیر به کار برده‌اند. برخی، مطلقه رجعیه را «زوجه حقیقی» دانسته‌اند (طباطبایی یزدی، ۱۴۲۳، ج ۶، ص. ۷۳۷) و گروهی دیگر، وی را «در حکم زوجه» معرفی کرده‌اند (امام خمینی، ۱۳۷۹، ج ۱ و ۲، ص. ۷۷۸؛ موسوی عاملی، ۱۴۱۰، ج ۷، ص. ۳۱۸). منشأ این اختلاف تعبیر آن است که هرچند در طلاق رجعی، بسیاری از آثار زوجیت، از جمله امکان رجوع، توارث، وجوب نفقه و حرمت ازدواج با خواهرزن تا پایان عده باقی است، اما تمام آثار نکاح استمرار نمی‌یابد؛ برای نمونه، برخی حقوق اختصاصی زوجیت، مانند حق قسم و هم‌خوابگی، در ایام عده برای زن ثابت نیست. ازاین‌رو، برخی فقها به جای اطلاق عنوان «زوجه حقیقی»، تعبیر «در حکم زوجه» را دقیق‌تر و منطبق‌تر با آثار حقوقی طلاق رجعی دانسته‌اند.

همین تحلیل فقهی در حقوق موضوعه ایران نیز انعکاس یافته است. قانون‌گذار در بند ۲ ماده ۸ قانون امور حسبی مقرر داشته است: «زوجه‌ای که در عده طلاق رجعی است، در حکم زوجه است.» بدین ترتیب، قانون نیز با پذیرش بقای نسبی رابطه زوجیت در دوران عده، برخی از آثار و احکام نکاح را تا پایان این مدت برقرار دانسته است؛ بنابراین، الزام زوجه مطلقه به اقامت در منزل مشترک و ممنوعیت خروج یا اخراج وی، از آثار طبیعی استمرار نسبی رابطه زوجیت در طلاق رجعی به شمار می‌رود و با هدف حمایت از بنیان خانواده و فراهم آوردن زمینه رجوع زوج، تشریع شده است.

۳-۱. چیستی فاحشه مینه

حرمت خروج زوجه مطلقه رجعیه از منزل مشترک و نیز ممنوعیت اخراج وی از سوی زوج، مطابق آیه نخست سوره طلاق، تنها در فرض ارتکاب «فاحشه مینه» استثنا شده است. ازاین‌رو، تبیین مفهوم و قلمرو این عنوان، در تعیین حدود اختیار زوج و حاکم اسلامی در این زمینه، اهمیت ویژه‌ای دارد.

واژه «فاحشه» از ریشه «فحش» گرفته شده و در منابع لغوی به معنای هر گفتار یا رفتار بسیار زشت و ناپسند آمده است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ج ۱، ص. ۶۲۶؛ ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۶، ص. ۳۲۵). همچنین «فحشاء» به نافرمانی‌ها و رفتارهایی اطلاق می‌شود که از دیدگاه عرف و شرع، دارای قبح شدید بوده و زشتی آن آشکار است (مصطفوی، ۱۳۶۸، ج ۹، ص.

۳۴؛ بنابراین، عنصر مشترک در همه معانی این واژه، ارتکاب عملی است که زشتی آن از منظر عقل، عرف یا شریعت، آشکار و غیرقابل انکار باشد. در توضیح نقش و جایگاه عرف می‌بایست به این نکته اشاره کرد که عرف، قدیم‌ترین پدیده حقوقی است که به عنوان مظهر و جلوه گاه حقوق شناخته شده است و بخش عمده‌ای از مسائل فقهی و حقوقی مشتمل بر معانی عرفی است که درک درست آن‌ها و فهم صحیح این دسته از مسائل مبتنی بر دریافت عرف و تفاهم عرفی است. امام خمینی نیز در آثار خود به جایگاه عرف در فهم مسائل فقهی و حقوقی با توجه به عنصر زمان و مکان توجه ویژه‌ای داشت (ملک زاده، ۱۳۹۱، ص. ۱۶۱).

کاربردهای قرآنی این واژه نیز مؤید گستردگی معنایی آن است. در قرآن کریم، «فاحشه» گاه بر زنا اطلاق شده است (اسراء: ۳۲)، گاه در مورد مساحقه یا روابط جنسی نامشروع زنان به کار رفته است (نساء: ۱۵)، در مواردی بر عمل قوم لوط و لواط دلالت دارد (نمل: ۵۴) و در آیاتی دیگر به هرگونه رفتار بسیار زشت، اشاعه فساد، خیانت، بدنامی یا اعمال خلاف عفت و اخلاق اطلاق شده است (بقره: ۱۶۹؛ آل عمران: ۱۳۵؛ نحل: ۹۰؛ یوسف: ۲۴) (قرشی، ۱۴۱۲، ج ۵، صص. ۱۵۴-۱۵۳). از این رو، استعمال قرآنی این واژه، مفهومی عام دارد و منحصر به جرم زنا نیست.

با وجود این، درباره مقصود از «فاحشه مبینة» در آیه نخست سوره طلاق، میان فقها و مفسران دیدگاه‌های مختلفی مطرح شده است که هر یک بر مبنای شواهد روایی یا برداشت تفسیری خاصی ارائه گردیده‌اند.

۱-۱-۳. زنا: خداوند در آیه نخست سوره طلاق، اصل را بر ممنوعیت خروج زوجه مطلقه رجعی از منزل مشترک و نیز ممنوعیت اخراج وی از سوی شوهر قرار داده و تنها یک استثنا را مطرح کرده است: «لَا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ». از این رو، تبیین مفهوم «فاحشه مبینة» در تعیین حدود اختیار زوج برای اخراج زوجه از منزل، نقش اساسی دارد:

آشکارترین معنای فاحشه، زنا است (شیخ صدوق ۱۳۶۳، ج ۳، ص. ۴۹۹، ح ۳۵۰؛ حر عاملی، ۱۴۱۶، ج ۲۲، ص. ۲۲۰؛ طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۱۰، ص. ۴۵۸). بر اساس تفسیری مضیق، مصداق فاحشه مبینة زنی است که در ایام عده، مرتکب زنا شده است؛ زیرا تصور می‌کرده اگر زن در حال عده زنا دهد، مجاز است از منزل مشترک خارج شود.

۲-۱-۳. مساحقه: در روایت سعد بن عبدالله، فاحشه مبینة منحصرأً به مساحقه

(همجنسگرایی زنانه) محدود شده است (شیخ صدوق، ۱۳۹۵، ج ۲، ص. ۴۵۹؛ حر عاملی، ۱۴۱۶، ج ۲۲، ص. ۲۲۱). باین حال، بسیاری از فقیهان، انحصار فاحشه مینه به مساحقه را نپذیرفته و معتقدند که ظاهر روایت، نفی اختصاص فاحشه به زنا نیست، بلکه صرفاً بر شمول آن نسبت به مساحقه دلالت دارد؛ بنابراین، فاحشه مینه هم زنا و هم مساحقه را در برمی گیرد (حرعاملی، ۱۴۱۲، ج ۷، ص. ۴۲۴؛ سبحانی تبریزی، ۱۴۱۴، ص. ۳۳۰؛ بحرانی، بی تا، ج ۱۰، ص. ۱۸۹؛ فاضل لنکرانی، ۱۴۲۱، ص. ۲۰۷). به عبارت دیگر، این روایت از باب بیان مصداق است نه حصر مفهومی.

۳-۱-۳. دشنام به خویشان همسر: گروهی از فقها بر این باورند که اگر مطلقه رجعی به خویشان شوهر دشنام دهد یا موجبات آزار آنان را فراهم آورد، مشمول حکم جواز اخراج از منزل مشترک می شود (سبزواری، ۱۴۱۳، ج ۲۶، ص. ۱۶۸؛ بحرانی، ۱۳۶۳، ج ۲۵، ص. ۵۲۷). این معنا در متون تفسیری به ابن عباس نسبت داده شده است (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۱۰، ص. ۴۵۸). همچنین، در روایت مرسله علی بن ابراهیم، «فاحشه مینه» به بدرفتاری و بداخلاقی زن نسبت به خانواده شوهر تفسیر شده است (کلینی، ۱۳۶۳، ج ۶، ص. ۹۷). با توجه به قید «مینه» (آشکار)، روشن است که مقصود از «ایذاء اهل منزل»، مخالفت جزئی و سطحی با آنان نیست، بلکه رفتاری است که به روشنی قابل تشخیص و احراز باشد (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۲۴، ص. ۲۲۳).

باین حال، پذیرش این تفسیر با دو نقد اساسی مواجه است: نخست آنکه مستند اصلی آن، چند روایت مرسل است که از حیث سند، اعتبار چندانی ندارند (فاضل لنکرانی، ۱۴۲۱، ص. ۲۰۸)؛ دوم آنکه این تفسیر با ظاهر آیه نخست سوره طلاق که «فاحشه» را در کنار اخراج از منزل مطرح کرده، همخوانی کامل ندارد و به نظر می رسد از سیاق آیه دور باشد (علامه حلی، ۱۳۷۴، ج ۷، ص. ۴۷۴). از این رو، در جمع بندی نهایی، قدر متیقن از فاحشه مینه، همان زناست که مورد وفاق عرف و نص بوده و سایر مصادیق، نیازمند ادله روشن تری هستند.

۳-۱-۴. انجام عمل موجب حد شرعی: گروهی از فقیهان بر این باورند که اگر مطلقه رجعی مرتکب جرمی شود که کیفر آن، حد شرعی است، به منظور اجرای حد، از منزل مشترک اخراج می شود (شیخ طوسی، ۱۴۰۰، ص. ۵۳۴؛ علامه حلی، ۱۴۱۳، ج ۳، ص. ۱۵۲؛ نجفی، ۱۴۲۱، ج ۱۶، صص. ۵۲۴-۵۲۳). از آنجاکه واژه «فاحشه» در آیه، به قید «مینه» (آشکار و روشن)

مقیّد شده است، مقصود از آن، ارتکاب منکراتی است که پس از اجرای حد، فاعل در میان مردم مشهور و شناسایی شود؛ به گونه‌ای که عمل او از پنهانی بیرون آمده و علنی گردد (آقا جمال خوانساری، ۱۳۶۴، ص. ۴۰۸). بر این اساس، صرف ارتکاب گناه پنهانی، هرچند مستوجب حد باشد، مجوز اخراج از منزل نخواهد بود؛ بلکه افشاگری و شهرتِ عمل، شرط تحقق عنوان «مُیَنَّة» به شمار می‌رود.

۵-۱-۳. انجام عمل موجب حد و آزار شوهر: برخی از مفسران و فقیهان معاصر، در تفسیر «فاحشه مینه» به اجتماع دو عامل اشاره کرده‌اند: نخست، ارتکاب عملی که کیفر آن حد شرعی است؛ دوم، آزار و اذیت شوهر و خانواده‌ی وی به گونه‌ای که ادامه سکونت زن در منزل، به مصلحت نباشد و موجب تشدید اختلافات و ناامنی خانواده گردد (هاشمی شاهرودی، ۱۳۸۲، ج ۱، ص. ۲۸۳؛ طباطبائی، ۱۴۱۷، ج ۱۹، ص. ۳۱۳). این تفسیر، هرچند جامع‌تر از تفاسیر پیشین به نظر می‌رسد، اما با نقدهایی از حیث گستردگی مصادیق و دشواری احراز شرط «عدم مصلحت» مواجه است.

۶-۱-۳. انجام عمل موجب حد یا نشوز: امام خمینی با نگاهی دقیق‌تر و منصفانه‌تر، «فاحشه مینه» را به جرمی تعریف می‌کنند که یا موجب حد شرعی است یا مصداق نشوز زوجه به شمار می‌رود. بر این اساس:

- انجام هر گناهی، هرچند کبیره باشد، به تنهایی مجوز اخراج زوجه از منزل نیست؛
- آزار و اذیت خانواده شوهر نیز تا زمانی که به درجه نشوز نرسد، نمی‌تواند مستند جواز اخراج قرار گیرد (امام خمینی، ۱۳۷۹، ج ۱ و ۲، صص. ۷۷۸-۷۷۹).

این دیدگاه، از یکسو، دایره شمول «فاحشه مینه» را نسبت به مصادیقش دقیق‌تر و از سوی دیگر، منصفانه‌تر ترسیم می‌کند؛ زیرا میان خطاهای عادی، بدرفتاری‌های جزئی و جرائم جدی موجب حد یا نشوز، تفکیک قائل شده و از توسیع بی‌ضابطه حکم اخراج جلوگیری می‌نماید.

جمع‌بندی: با بررسی و مقایسه اقوال مختلف، به نظر می‌رسد که منظور از «فاحشه مینه» در آیه نخست سورة طلاق، زنا باشد؛ چه آنکه این معنا، از جهات متعددی بر سایر تفاسیر ترجیح دارد:

- قدر متیقن بودن زنا در میان مصادیق فاحشه (شهید ثانی، ۱۴۱۳، ج ۹، ص. ۴۲۱؛ فیض کاشانی، ۱۳۹۵، ج ۲، ص. ۲۱۹)؛

- ظهور آیه در این معنا (شهید ثانی، ۱۴۱۳، ص. ۳۱۵؛ قرشی، ۱۴۱۲، ج ۵، ص. ۱۵۳)؛
 - تبادل عرفی از واژه «فاحشه» به زنا (شهید ثانی، ۱۴۱۳، ص. ۳۱۵)؛
 - هماهنگی با تفسیر مضیق و مشهور فقیهان که از توسیع بی دلیل پرهیز کرده‌اند.
- البته، شایان ذکر است که جواز اخراج زن به واسطه سوء رفتار و بد اخلاقی منجر به نشوز، مبتنی بر قواعد عام حاکم بر نکاح (از جمله قاعده نشوز) بوده و ارتباطی با مسئله خاص «فاحشه مبینه» در آیه طلاق ندارد (ر. ک. به: امام خمینی، ۱۳۷۹، ج ۱ و ۲، ص. ۷۴۷؛ فاضل هندی، ۱۴۱۶، ج ۸، ص. ۱۶۴). بدین ترتیب، تفسیر «فاحشه مبینه» به زنا، هم با نص آیه سازگارتر است و هم با فهم عرفی و اصول عقلی حاکم بر احکام شرعی هماهنگی بیشتری دارد.

۲-۳. تحلیل وضعیت استثناء

هر چند اصل بر عموم یا اطلاق مستثنی منه، یعنی حرمت اخراج مطلقه رجعی از منزل مشترک است و در استثناء نیز باید به قدر متیقن بسنده شود؛ اما در این آیه، مستثنی منه اجمال داشته و دایر بین چند مفهوم متباین از جمله زنا، مساحقه، هر عمل موجب حد، ایذاء و آزار خانواده و انجام هر گناه است. به نظر مشهور اصولیان، اجمال مستثنای متصل دایر بین متباینین به عام سرایت کرده و عام قابلیت استناد ندارد (امام خمینی، ۱۴۱۵، ج ۲، صص. ۲۴۶-۲۴۵)؛ بنابراین دقیق تر آن است که بگوییم، در صورت شک در جواز اخراج مطلقه رجعی از محل زندگی مشترک، به استناد استصحاب حرمت اخراج مطلقه رجعی، این اخراج در موارد مشکوک حرام است؛ جز زنا که به یقین از مصادیق جواز اخراج است و چون حکم اخراج برخلاف اصل است، در موارد خلاف اصل، به قدر متیقن بسنده می شود.

۴. تبیین فقهی وضعیت محل زندگی زن در دوران عده طلاق رجعی

بر اساس ماده ۱۱۱۴ قانون مدنی، زن بایستی در منزلی که شوهر تعیین می کند سکونت داشته باشد، مگر آنکه اختیار تعیین مسکن به زن داده شده باشد؛ بنابراین، ترک منزل تعیین شده از طرف زوج، بدون عذر موجه از سوی زوجه، موجب ناشزه شدن او می شود. بنا به تصریح قرآن، زوجه پس از طلاق و در طول مدت عده نیز از حق سکونت بهره مند است (طلاق: ۱). هر چند حق مسکن شامل همه زنان مطلقه می شود، ولی بنا به روایت ابی بصیر، این حق

تنها به مطلقه رجعی اختصاص دارد. در روایت آمده: مطلقه رجعی کجا دوره عده خود را سپری کند؟ فرمود: اگر مرد همسرش را به صورت رجعی طلاق داده است، مجاز نیست او را از محل سکونتش بیرون کند؛ زن هم مجاز نیست تا پایان زمان عده از آنجا خارج شود (حر عاملی، ۱۴۱۶، ج ۲۲، ص. ۲۱۴، ح ۶؛ کلینی، ۱۳۶۳، ج ۶، ص. ۹۱، ح ۹؛ حر عاملی، ۱۴۱۶، ج ۲۲، ص. ۲۱۶، ح ۱، صص. ۲۱۴-۲۱۲، ح ۷ و ۱؛ کلینی، ۱۳۶۳، ج ۶، ص. ۹۰، ح ۵ و ۱).

بدین ترتیب، زوج پس از انجام طلاق رجعی، زن را در محل زندگی مشترک که مناسب و در شأن زن است، نگه می‌دارد. چنانچه در زمان زوجیت زوجه در مسکن متناسب با شأن و جایگاهش زندگی نمی‌کرده، در زمان عده طلاق رجعی مجاز است چنین درخواستی داشته باشد (محقق حلی، ۱۴۰۸، ج ۳، ص. ۳۲). نتیجه وجود چنین حقی آن است که زوج تا انقضای زمان عده، حق فروش محل سکونت زوجه را ندارد؛ همچنان که وراثت زوج نیز نمی‌توانند محل سکونت زوجه را پیش از انقضای زمان عده، بدون اجازه او بفروشند (محقق حلی، ۱۴۰۸، ج ۳، صص. ۳۲-۳۳).

۴-۱. خروج زوجه از منزل بدون اذن زوج

بنا به ماده ۱۱۰۲ قانون مدنی، پس از انعقاد پیمان زناشویی حقوق و تکالیفی بر عهده زن و شوهر می‌آید. ماده ۱۱۰۵ نیز تأکید دارد، ریاست بر خانواده از خصائص شوهر است. در نتیجه، زوجه موظف است برای بیرون رفتن از محل سکونت مشترک از همسر خود، اجازه بگیرد (شهید ثانی، ۱۴۱۳، ج ۸، ص. ۳۳۷؛ فاضل هندی، ۱۴۱۶، ج ۸، ص. ۳۳۷؛ شیخ طوسی، ۱۳۸۷، ج ۴، ص. ۳۳۱؛ شیخ مفید، ۱۴۱۳، ص. ۳۸)؛ وگرنه ناشزه به حساب می‌آید؛ چه این خروج با حق استمتاع شوهر منافات داشته باشد یا نداشته باشد (خویی، ۱۴۱۰، ج ۲، ص. ۲۸۹؛ امام خمینی، ۱۳۷۹، ج ۱ و ۲، ص. ۷۴۷) و اگر زوج اجازه خروج دائمی از منزل را در هر شرایطی و به هر مکانی در قالب شرط ضمن عقد به زوجه تفویض کند، این شرط باطل و خروج زن در این فرض، مصداق نشوز وی به حساب می‌آید (امام خمینی، ۱۳۷۹، ج ۱ و ۲، صص. ۷۴۵، ۷۴۷). در این که محدودیت خروج زوجه از محل سکونت مشترک در زمان عده طلاق رجعی وابسته به قاعده کلی جواز خروج با اذن همسر است یا حکمی مستقل درباره مطلقه رجعی است، دو دیدگاه وجود دارد:

اول: خروج مطلقه رجعی از منزل مشترک مسئله‌ای مستقل از خروج وی از آن در دوره زناشویی است. (شهید ثانی، ۱۴۱۳، ص. ۳۱۴) بر اساس جمع بین دو نهی (لا تخرجوهن - ولا یخرجن) در آیه طلاق، زوجه در هیچ حال اجازه خروج از منزل را ندارد (زمخشری، ۱۴۰۷، ج ۵، ص. ۵۵۴؛ قرطبی، ۱۳۸۴، ج ۱۸، ص. ۱۵۴؛ کاسانی حنفی، ۱۴۰۶، ج ۳، ص. ۲۰۵)؛ چراکه حکم حرمت خروج از منزل برخلاف نکاح، حقی الهی است که با اذن زوج نیز برداشته نمی‌شود (بهوتی، بی تا، ج ۵، ص. ۴۳۵؛ مقدس اردبیلی، بی تا، ص. ۵۸۳).

دوم: در آیه طلاق حکم جدیدی درباره خروج زوجه از محل زندگی مشترک، صادر نشده و حکم موجود در دوره زناشویی به دوره عده طلاق نیز سرایت داده شده است؛ زیرا معقول نیست برای مطلقه رجعی حکمی شدیدتر از زوجه در دوره نکاح جعل شده باشد (سبحانی تبریزی، ۱۴۱۴، ص. ۳۲۸)؛ ضمن آن که در عده طلاق رجعی، رابطه نکاح به شکل کامل قطع نشده است (ابوصلاح، بی تا، ص. ۳۱۲) و برخی از احکام زناشویی مثل نفقه و حق مسکن همچنان ادامه دارد. افزون بر این، در خبر ابی عباس آمده است: زن مطلقه مجاز نیست تا پایان زمان عده بدون اجازه شوهرش از محل سکونت خود خارج شود (حر عاملی ۱۴۱۶، ص. ۲۱۴، ج ۷)؛ بنابراین، مطلقه رجعی با اذن همسر و بدون هیچ شرطی می‌تواند از محل سکونت خارج شود (فاضل هندی، ۱۴۱۶، ج ۸، ص. ۱۶۷؛ علامه حلی، ۱۴۲۰، ج ۴، ص. ۱۷۹؛ فاضل لنکرانی، ۱۴۲۱، ص. ۲۰۶).

به هر روی خروج مطلقه رجعی از منزل مشترک بدون اذن شوهر در مواردی مجاز شمرده شده است: ۱) اضطراب به خروج (کلینی، ۱۳۶۳، ج ۶، ص. ۹۰، ج ۳)؛ به شرط آن که شب هنگام از منزل خارج و قبل از طلوع فجر بازگردد (ابن براج، ۱۴۰۶، ج ۲، ص. ۳۱۸؛ ابن سعید، ۱۴۰۵، ص. ۴۷۲؛ علامه حلی، ۱۴۱۳، ج ۳، ص. ۱۵۳؛ شهید ثانی، ۱۴۱۳، ج ۹، ص. ۳۱۷؛ شیخ صدوق، ۱۳۶۳، ج ۳، ص. ۴۹۹، ج ۴۷)؛ ۲) خروج زوجه جهت کار و تأمین نیازمندی‌های زندگی؛ در روایت آمده: اگر مردی همسر خود را طلاق دهد، ولی هزینه زندگی او را در دوره عده تأمین نکند و زن نیز نیازمند باشد، جایز است که از محل سکونت خود خارج شود و به خاطر کار کردن، شب را بیرون خانه سپری کند؟ امام پاسخ دادند: اگر در این ادعای خود صادق باشد، مجاز است از منزل خارج شود (حر عاملی، ۱۴۱۶، ج ۲۲، ص. ۲۷۸، ج ۱).

بدین ترتیب، از یک سو، لزوم کسب اذن زوج سابق برای خروج مطلقه رجعی از محل

سکونت مشترک، استمرار وضعیت زناشویی بوده و حکم مستقلی به حساب نمی‌آید. از سوی دیگر، خروج مطلقه رجعی از آن محل بدون اذن شوهر سابقش، به مثابه نشوز وی به حساب آمده، عدم استحقاق نفقه و از بین رفتن حق سکونت او تا زمان بازگشتش را به دنبال دارد.

۴-۲. اخراج مطلقه رجعی از منزل به وسیله زوج

آیه اول سوره طلاق ظهور در حرمت اخراج مطلقه رجعی از محل سکونت مشترک دارد. این حرمت مورد اتفاق (اجماع) فقهاست (شهید ثانی، ۱۴۱۳، ج ۹، ص ۳۱۴). این مطلب در روایات نیز مورد تأکید قرار گرفته است. امام باقر فرمودند: زن مطلقه عده خود را در خانه‌اش می‌گذراند و مجاز نیست پیش از تمام شدن عده از آنجا خارج شود. عده زن سه بار عادت ماهیانه شدن یا سه ماه است اگر عادت ماهیانه نمی‌شود (حر عاملی، ۱۴۱۶، ج ۲۲، ص ۲۱۵، ح ۱؛ کلینی، ۱۳۶۳، ج ۶، ص ۹۰، ح ۳، ۴، ۵).

شایان یادآوری است، کاربرد اصطلاح «خانه زن» در متون روایی، خانه‌ای است که متعلق به زوج بوده و زن در آن زندگی می‌کرده است (شهید ثانی، ۱۴۱۳، ج ۹، ص ۳۱۴)؛ همچنین کاربرد عبارت «لاینبغی» درباره اخراج زن از محل زندگی مشترک در برخی از احادیث (حر عاملی، ۱۴۱۶، ج ۲۲، صص ۲۱۴-۲۱۲، ح ۱، ۵، ۷، ۱۹۸، ج ۲) به معنای حرمت اخراج است؛ زیرا از یک سو حسب نظر برخی فقها «لاینبغی» ظهور در حرمت دارد (خویی، ۱۴۱۸، ج ۴، صص ۲۸۱-۲۸۰). از سویی دیگر مطابق آنچه از ظاهر آیه نخست طلاق و سایر روایات (حر عاملی، ۱۴۱۶، ج ۲۲، صص ۲۱۴-۲۱۳، ح ۲، ۳، ۴، ۶) فهم می‌شود، مؤید حرمت اخراج زوجه است.

به‌هرروی، حرمت اخراج مطلقه رجعی از محل سکونت مشترک در دو وضعیت قابل بررسی است:

۴-۲-۱. اخراج مطلقه رجعی پیش از ارتکاب فاحشه میبینه

در محدوده حرمت اخراج مطلقه رجعی چند احتمال مطرح است: (۱) اخراج در حالت عصبانیت و مراغمه؛ (۲) اخراج به قصد عدم بازگشت به خانه؛ (۳) اخراج کوتاه‌مدت و

بازگشت دوباره به خانه. مستفاد از ظاهر آیه، حرمت اخراج مطلقه رجعی قبل از ارتکاب فاحشه و به قصد عدم بازگشت اوست و عصبانیت داشتن یا نداشتن زوج در هنگام اخراج، موضوعیتی ندارد؛ بنابراین، اگر اخراج مطلقه رجعی از منزل مشترک، به گونه ای بوده باشد که بازگشت دوباره او محتمل باشد، این اخراج، جایز است و زن تا پایان یافتن عده از حق مسکن برخوردار است (کلینی ۱۳۶۳، ج ۶ ص. ۹۶؛ نجفی، ۱۴۲۱، ج ۱۶، ص. ۵۲۲).

با توجه به این که حق سکونت در زمان عده رجعی، حق الله است؛ در صورت ارتکاب زوج، بر حاکم شرع لازم است زن را دوباره به محل سکونت بازگرداند. برخلاف حق سکونت در دوره نکاح که حق الناس بوده، در صورت اخراج زوج، بر مرد لازم است نسبت به بازگشت همسرش به خانه اقدام کند (علامه حلی، ۱۴۱۳، ج ۳، ص. ۱۵۲؛ شهید ثانی، ۱۴۱۳، ج ۹، ص. ۳۱۴).

۴-۲-۲. اخراج مطلقه رجعی پس از ارتکاب فاحشه مبینه

در صورتی که مطلقه رجعی به واسطه ارتکاب فاحشه مبینه از محل زندگی مشترک به وسیله زوج اخراج شود، نسبت به ادامه بهره‌مندی وی از حق سکونت دو دیدگاه وجود دارد.

اول: زن برای اقامه حد از منزل اخراج شده، پس از تحمل مجازات، دوباره به محل سکونت قبلی خود برمی‌گردد تا عده طلاق تمام شود (ابوالصلاح حلبی، بی‌تا، ص. ۳۱۲؛ ابن براج، ۱۴۰۶، ج ۲، ص. ۳۱۸). برخی از فقها جواز بازگشت دوباره مطلقه رجعی به محل سکونت قبلی را در صورتی که مرتکب زنا شده باشد، بعید می‌دانند (مقدس اردبیلی، بی‌تا، ص. ۵۸۳).

دوم: عدم وجوب برگرداندن مطلقه رجعی به محل سکونت قبلی خود؛ زیرا پس از اخراج، موضوع برای نهی زوج از اخراج وجود نداشته، لزوم بازگشت مطلقه رجعی نیازمند دلیل است (شهید ثانی، ۱۴۱۳، ج ۹، ص. ۳۱۶؛ فاضل هندی، ۱۴۱۶، ج ۸، ص. ۱۶۴).

امام خمینی بر اساس تعریف خود از فاحشه مبینه درباره بازگشت مطلقه رجعی قائل به تفصیل هستند: (۱) اگر مطلقه رجعی در طول زمان عده، بدون اذن همسر از خانه خارج شود، به واسطه این نشوز تا زمانی که در خارج از محل سکونت به سر می‌برد، حق سکونت او ساقط است؛ اما اگر به محل سکونت قبلی برگشت، حق سکونت او برقرار می‌شود؛ (۲) اگر اخراج مطلقه رجعی برای اقامه حد باشد، برگرداندن او واجب نبوده، حق سکونت او باطل می‌شود (امام خمینی، ۱۳۷۹، ج ۱ و ۲، صص. ۷۷۹-۷۷۸).

۵. اخراج زوجه از منزل و مقابله با نقض وفاداری

به موجب آیه «أَوْفُوا بِالْعُقُودِ» (مانده: ۱) وفای به هر عقد و عهدی واجب است (محقق داماد، ۱۳۸۱، ص. ۳۷؛ موسوی بجنوردی، ۱۳۷۹، ج ۱، صص. ۷۵، ۳۵۹). در فهم مفردات این آیه (وفا و عقد) ناگزیر به رجوع به عرف هستیم، چراکه مفسران و فقها هم به استناد همین فهم عرفی، آیه وفای عقد را معنا کرده‌اند (علیدوست، ۱۳۹۵، ص. ۴۶). از این رو، منظور از وفای به عقد، عمل به مقتضای آن عقد در فهم عرفی (امام خمینی، ۱۴۲۱، ج ۱، ص. ۱۰۹) و پذیرش مسئولیت‌های ناشی از آن است. بر این اساس، با توجه به حرمت روابط گسترده میان زن و مرد نامحرم و جرم‌انگاری برخی از مصادیق آن و بدیهی بودن التزام زناشویی در عرف (لطفی، ۱۳۹۳، ج ۱، ص. ۲۷۰)، وفای به عقد ازدواج، افزون بر پابندی زوج و زوجه به اجرای درست تکالیف قانونی خود (کاتوزیان، ۱۳۷۵، ص. ۱۶۲)، عبارت است از تعهد و التزام زوجین در خودداری از برقراری روابط عاطفی و بدنی نامتعارف (زنا/مادون زنا) با غیر همسر. از آنجاکه بنا به آموزه‌های فقهی رابطه زناشویی تا پایان عده طلاق رجعی به صورت کامل قطع نمی‌شود (طباطبایی یزدی، ۱۴۲۳، ج ۶، ص. ۷۳۷؛ امام خمینی، ۱۳۷۹، ج ۱ و ۲، صص. ۷۷۸؛ موسوی عاملی، ۱۴۱۰، ج ۷، ص. ۳۱۸) تعهد زوجین به یکدیگر در دوره زناشویی به دوره عده طلاق رجعی سرایت می‌کند.

در نتیجه، همان‌گونه که نقض وفاداری در دوره زناشویی با انجام فاحشه مبینة قابل تحقق و حرام است، در دوره عده طلاق رجعی نیز فاحشه مبینة قابل تحقق و حرام خواهد بود.

بنا به مفاد آیه ۱۹ سوره نساء که از نظر سیاق مشابه آیه نخست سوره طلاق است. آنجا که می‌فرماید: «زنان را در تنگنا قرار ندهید تا بخشی از آنچه را که به آن‌ها داده‌اید از ایشان پس بگیرید، مگر زمانی که عمل زشت آشکاری مرتکب شوند». بر این اساس، مردان مجاز هستند همسر خود را در صورت ارتکاب فاحشه مبینة در تنگنا قرار دهند تا مجبور به کاهش یا بخشش مهریه و به دنبال آن، پذیرش طلاق خلع شوند. از آنجاکه جواز عضل حکم خلاف اصل است، باید به قدر متیقن، یعنی ارتکاب زنا بسنده کرد (شهید ثانی، ۱۴۱۳، ج ۹، ص. ۴۲۱؛ فیض کاشانی، ۱۳۹۵، ج ۲، ص. ۲۱۹). از طرفی، چون طلاق خلع از جمله انواع طلاق بائن است، نفقه و حق سکونت در زمان عده نیز به زن تعلق نمی‌گیرد.

روشن به نظر می‌رسد که چنین وضعیتی در مورد عده طلاق رجعی قابل تصور نیست، چون طلاق پیش از ارتکاب فاحشه مینه جاری شده است؛ در نتیجه «عضل» قابل تحقق نیست. با وجود این، اگر اخراج زن از محل سکونت را نوعی مجازات تنبیهی برای زن بدانیم، مشروعیت آن به دوره عده طلاق رجعی قابل تعمیم است؛ زیرا رعایت عده طلاق سبب حفظ نسب و جلوگیری از آمیختگی روابط خویشاوندی (علامه حلی، ۱۳۸۷، ج ۳، ص ۳۷۷؛ طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۱۰، ص ۴۵۷) از یک سو و دادن فرصت کافی به زوجین برای رسیدن به تفاهم و تقویت احتمال رجوع زوج از سوی دیگر است (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۱۹، ص ۳۱۳؛ طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۱۰، ص ۴۵۸). زنای زوجه در عده طلاق با هریک از این دو هدف ناسازگار است؛ در نتیجه زوج مجاز است برای کاهش احتمال بازگشت خود به زندگی زناشویی، مطلقه رجعی را از محل سکونت مشترک اخراج کند؛ بدون این که لازم باشد زنای مطلقه رجعی به روش‌های شرعی ثابت شود (فاضل، ۱۳۶۵، ج ۴، ص ۹۱؛ منتظری، ۱۴۲۹، ص ۱۴۶).

افزون بر این، بنا به گزاره «لَعَلَّ اللَّهَ يَحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا» (طلاق: ۱) سکونت زن در محل زندگی مشترک فرصت ارفاقی است به سود زن برای ایجاد تغییر در تصمیم زوج در فرضی که زن پیمان شکنی نکرده، شایستگی ادامه زندگی مشترک را داشته باشد. فاحشه مینه زن، مصداق تجاوز از حدود الهی و ستم به خود است (طلاق: ۱) که زن به واسطه آن، حق خود را برای سکونت در محل زندگی مشترک از دست می‌دهد.

بدین ترتیب، از نظر خداوند، ترک وفاداری مطلقه رجعی به اندازه‌ای نارواست که ارتکاب آن، نه تنها نقض یک دستور اخلاقی در نظام خانواده است، بلکه تعدی به حدود الهی نیز به حساب آمده، در نتیجه، کیفر اخروی نیز به دنبال دارد؛ اما توجه به این نکته نیز ضروری است که تعهد به وفاداری، تکلیفی دوسویه میان زن و شوهر است و طرح مسئله نقض وفاداری از سوی زن در قرآن، نافی مسئولیت زوج در صورت ارتکاب نقض وفاداری نیست. از این رو، ضروری است معیارهای نقض وفاداری شوهر و راهکارهای مدنی و کیفری مقابله با آن، چه در دوره زناشویی و چه در دوره طلاق رجعی مورد بررسی قرار گیرد. اگر دعوت به رعایت تقوای الهی و پرهیز از شکستن حدود الهی و در نتیجه ستم به خود، امری مشترک میان زوج و زوجه است و اگر تهدید به اخراج از محل سکونت، نوعی ضمانت اجرای

مدنی برای ترغیب زوجه و مطلقه رجعی به رعایت وفاداری به نظام خانواده است، تردیدی نیست که نقض وفاداری زوج در دوره زناشویی و در دوره طلاق رجعی عاملی برای گسست استحکام خانواده و از بین بردن فرصت بازگشت به زندگی زناشویی است.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر نشان می‌دهد:

۱. در تفسیر عبارت «فاحشه مبینة» در آیه نخست سورة طلاق، هرچند وجوه تفسیری متعددی وجود دارد، اما آنچه با فهم عرفی همخوانی دارد و از حیث دلالت، قطعی‌ترین معنا به‌شمار می‌رود، ارتکاب زنا است.
۲. اگرچه رفتار ناشایست و نشوز زن مطلقه رجعی، همچنان می‌تواند موجبات سقوط حق سکونت او در منزل مشترک را فراهم آورد، لیکن این سقوط حق از حیث ماهیت و شدت، با سقوط ناشی از ارتکاب فاحشه مبینة یکسان نبوده و تفاوت کیفی دارد.
۳. خروج مطلقه رجعی از منزل مشترک بدون اجازه شوهر سابق، تنها به سقوط موقت حق سکونت او می‌انجامد؛ در حالی که ارتکاب فاحشه مبینة و اثبات آن در حد زنا، موجب سقوط دائم این حق خواهد شد.
۴. بر اساس اهداف عقلایی طرفین در انعقاد عقد نکاح، هرگونه خروج از مفاد عقد، نقض غرض محسوب می‌شود؛ اما مصادیق و حدود این پابندی، تابع فهم عرفی در هر عقدی است. لذا وفاداری در ازدواج، افزون بر اجرای تعهدات قانونی، شامل خودداری زوجین از هرگونه ارتباط عاطفی و جسمی نامشروع (اعم از زنا و مادون زنا) با غیر همسر است.
۵. ارتکاب فاحشه مبینة زن مطلقه رجعی در ایام عده، به دلیل سلب امکان بازگشت به زندگی مشترک، مصداق روشن نقض وفاداری نسبت به عقد ازدواج به‌شمار می‌آید.
۶. جواز اخراج چنین زنی از منزل مشترک در دوران عده، به منزله یک سازوکار حقوقی عمل می‌کند که ضمانت اجرای لازم را برای جلوگیری از نقض وفاداری از سوی مطلقه رجعی فراهم می‌آورد.
۷. اهمیت نقض وفاداری از طریق فاحشه مبینة به اندازه‌ای است که قرآن برای آن، حتی در دوران عده طلاق رجعی، ضمانت اجرای مدنی مقرر داشته است؛ در حالی که قوانین

موضوعه، حتی در دوران زناشویی نیز چنین تدبیری را پیش‌بینی نکرده‌اند؛ بنابراین، تدوین و تصویب ضمانت‌اجراهایی برای مقابله با نقض وفاداری و روابط فرا زناشویی، ضمن تنبیه و زشت‌نمایی این رفتار، می‌تواند به تحکیم بنیان خانواده و ارتقای سلامت نظام خانواده، منطبق با راهبردهای کلان اسناد بالادستی، کمک شایانی نماید.

نویسندگان مقاله اعلام می‌دارند که در فرایند تهیه این اثر، از ابزار هوش مصنوعی DeepSeek صرفاً برای ویرایش زبانی و ترجمه منابع و چکیده استفاده شده است. کلیه محتوای تولیدی یا ویرایش‌شده با این ابزار را نویسندگان به دقت بازبینی و تأیید کرده و مسئولیت کامل صحت علمی، امانت‌داری و یکپارچگی محتوای نهایی، بر عهده نویسندگان مقاله است. این ابزار هیچ نقشی در تولید ایده‌ها، تحلیل داده‌ها یا نتیجه‌گیری نهایی مقاله نداشته است.

منابع

- آقا جمال خوانساری، محمد بن حسین (۱۳۶۴). التعليقات على شرح اللمعة الدمشقية. قم: المدرسة الرضوية.
- ابن فارس، احمد بن زکریا (۱۳۹۹ ق). معجم مقاییس اللغة. بیروت: دارالفکر.
- ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴ ق). لسان العرب. بیروت: دارالفکر.
- ابن براج، عبدالعزیز بن نحریر (۱۴۰۶ ق). المذهب. قم: مؤسسة النشر الإسلامی.
- ابن سعید، یحیی بن احمد (۱۴۰۵ ق). الجامع للشرائع. قم: مؤسسه سید الشهداء^(ع).
- ابوالصلاح حلبی، تقی بن نجم (بی‌تا). الکافی فی الفقه. اصفهان: مکتبه الإمام امیرالمؤمنین علی العامة.
- امام خمینی، سید روح‌الله (۱۳۷۹). تحریر الوسیله. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- امام خمینی، سید روح‌الله (۱۴۱۵ ق). مناهج الوصول إلى علم الأصول. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- امام خمینی، سید روح‌الله (۱۴۲۱ ق). البیع. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- امامی، سید حسن (۱۳۷۷). حقوق خانواده (حقوق مدنی). تهران: نشر کتابفروشی اسلامیة.
- بحرانی، یوسف بن احمد (۱۳۶۳). الحدائق الناضرة فی أحكام العترة الطاهرة. قم: مؤسسة النشر الإسلامی.

- بحرانی، آل عصفور (بی تا). الأنوار اللوامع فی شرح مفاتیح الشرائع. قم: نشر الميرزا محسن آل عصفور.

- بستانی، فؤاد افرام (۱۳۷۵). فرهنگ ابجدی. ترجمه رضا مهیار، تهران: اسلامی.

- بهوتی حنبلی، منصور بن یونس (بی تا). کشف القناع عن متن الإقناع. لبنان: دار الكتب العلمية.

- جعفری لنگرودی، محمدجعفر (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق. تهران: کتابخانه گنج دانش.

- حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۱۲ ق). هداية الأئمة الى احكام الأئمة. مشهد: آستانة الرضوية المقدسة، مجمع البحوث الإسلامية.

- حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۱۶ ق) تفصیل وسایل الشیعه الى تحصیل مسائل الشریعه. قم: مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث.

- حماد، نزیه (۱۴۲۹ ق). معجم المصطلحات المالية و الاقتصادية فی لغة الفقهاء. دمشق: دار القلم.

- خامسی پور، فرسیما، محمدی سرپیری، فريده، مالمیر، محمود و یوسف زاده، علی (۱۳۹۴).

آثار نقض وفاداری زوجین در خانواده و ضمانت اجرای حقوقی و کیفری آن. مطالعات پلیس زن،

۱۰ (۲۳)، ۳۰-۵۲. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.27170993.1394.1394.23.2.4>

http://ps.jrl.police.ir/article_11189.html

- خرمی، سعود بن عبدالله (۲۰۰۵). الموسوعة الجامعة فی الأخلاق و الادب. بی جا: دار الفجر.

- خویی، سید ابوالقاسم (۱۴۱۰ ق). منهاج الصالحین. قم: مدينة العلم.

- خویی، سید ابوالقاسم (۱۴۱۸ ق). موسوعة الإمام الخوئی. قم: مؤسسة إحياء آثار الامام الخوئی.

- دهخدا، علی اکبر (۱۳۹۰). لغت نامه دهخدا. تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.

- راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲ ق). المفردات فی غریب القرآن. دمشق: دار القلم.

- رضی، پوریا و رامشی، میثم (۱۳۹۶). بررسی فقهی- حقوقی لزوم سکونت زوجین در منزل مشترک.

فقه و حقوق خانواده (ندای صادق)، ۲۲ (۶۷)، ۵-۲۹.

<https://doi.org/10.30497/2017.64452>

- زمخشری، محمود بن عمرو (۱۴۰۷ ق). الکشاف عن حقائق غوامض التنزیل. بیروت: دار الكتاب

العربی.

- سبحانی تبریزی، جعفر (۱۴۱۴ ق). نظام الطلاق فی الشریعة الإسلامية الغراء. قم: مؤسسه امام

صادق (۲).

- سبزواری، عبدالاعلی (۱۴۱۳ ق). مهذب الأحكام فی بیان حلال والحرام. قم: دار التفسیر.
- شهید ثانی، زین الدین بن علی (۱۴۱۳ ق). مسالك الأفهام إلى تنقیح شرائع الإسلام. قم: مؤسسة المعارف الإسلامية.
- شیخ صدوق، محمد بن علی (۱۳۶۳). من لا یحضره الفقیه. قم: مؤسسة النشر الإسلامی.
- شیخ صدوق، محمد بن علی (۱۳۹۵ ق). کمال الدین و تمام النعمه. تهران: انتشارات الاسلامیه.
- شیخ طوسی، محمد بن حسن (۱۳۸۷ ق). الميسوط فی فقه الإمامیه. تهران: مكتبة المرتضوية.
- شیخ طوسی، محمد بن حسن (۱۴۰۰ ق). النهایة فی مجرد الفقه و الفتاوی. بیروت: دار الكتاب العربی.
- شیخ مفید، محمد بن محمد (۱۴۱۳ ق). أحكام النساء. قم: المؤتمر العالمی لألفية الشيخ المفید.
- صفایی، سید حسین و امامی، اسدالله (۱۳۹۶). مختصر حقوق خانواده. تهران: بنیاد حقوقی میزان.
- طباطبایی یزدی، سید محمدکاظم (۱۴۲۳ ق). العروة الوثقی. قم: مؤسسة النشر الإسلامی.
- طباطبایی، سید محمدحسین (۱۴۱۷ ق). المیزان فی تفسیر القرآن. قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۲). مجمع البیان فی تفسیر القرآن. تهران: انتشارات ناصر خسرو.
- علامه حلی، حسن بن یوسف (۱۳۷۴). مختلف الشیعة فی أحكام الشریعة. قم: محقق جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، دفتر انتشارات اسلامی.
- علامه حلی، حسن بن یوسف (۱۳۸۷ ق). ایضاح الفوائد فی شرح اشکالات القواعد. قم: اسماعیلیان.
- علامه حلی، حسن بن یوسف (۱۴۱۳ ق). قواعد الأحكام. قم: مؤسسة النشر الإسلامی.
- علامه حلی، حسن بن یوسف (۱۴۲۰ ق). تحریر الأحكام الشرعیة علی مذهب الإمامیه. قم: مؤسسة الإمام الصادق.
- علیدوست، ابوالقاسم (۱۳۹۵). فقه و حقوق قراردادها (ادله عام قرآنی). تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- فاضل لنکرانی، محمد (۱۴۲۱ ق). تفصیل الشریعة (الطلاق و الخلع و المباراة و الظهار و الإیلاء و اللعان و الموارث). قم: مرکز فقه الأئمة الأطهار.
- فاضل هندی، محمد بن حسن (۱۴۱۶ ق). کشف اللثام و الابهام عن قواعد الأحكام. قم: مؤسسة النشر الإسلامی.

- فاضل، جواد بن سعید (۱۳۶۵). مسالک الأفهام إلى آیات الأحكام. تهران: انتشارات مرتضوی.
- فیض کاشانی، محسن (۱۳۹۵). مفاتیح الشرایع. تهران: مدرسه عالی شهید مطهری.
- قرطبی، شمس الدین (۱۳۸۴ ق). الجامع لأحكام القرآن. القاهرة: دار الكتب المصرية.
- قرشی، سید علی اکبر (۱۴۱۲ ق). قاموس قرآن. تهران: دار الكتب الإسلامية.
- کاتوزیان، ناصر (۱۳۷۵). دوره مقدماتی حقوق مدنی (خانواده). تهران: مؤسسه نشر یلدا.
- کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۲). حقوق مدنی خانواده. تهران: انتشارات بهمن برنا.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۶۳). الکافی. تهران: دار الكتب الإسلامية.
- کاسانی حنفی، ابوبکر بن مسعود (۱۴۰۶ ق). بدائع الصنائع فی ترتیب الشرائع. قم: دار الكتب العلمية.
- لطفی، اسدالله (۱۳۹۳). حقوق خانواده. تهران: انتشارات خرسندی.
- محقق حلی، جعفر بن حسن (۱۴۰۸ ق). شرائع الإسلام فی مسائل الحلال والحرام. قم: انتشارات اسماعیلیان.
- محقق داماد، مصطفی (۱۳۸۱). قواعد فقه (بخش مدنی). تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت).
- مرتضی زبیدی، محمد بن محمد (۱۴۱۴ ق). تاج العروس من جواهر القاموس. بیروت: دار الفکر.
- مصطفوی، حسن (۱۳۶۸). التحقيق فی کلمات القرآن الکریم. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- مقدس اردبیلی، احمد بن محمد (بی تا). زبدة البیان فی أحكام القرآن. تهران: المكتبة المرتضوية لإحياء الآثار الجعفرية.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۴). تفسیر نمونه. تهران: دار الكتب الإسلامية.
- ملک زاده، فهیمه و احمد لو، مونا (۱۳۹۱). جایگاه عرف در حقوق با رویکردی بر اندیشه های امام خمینی (س). پژوهشنامه متین، ۱۴ (۵۶)، ۱۳۹-۱۶۳.

<https://dor.isc.ac/dor/ 20.1001.1.24236462.1391.14.56.3.4>

- منتظری، حسین علی (۱۴۲۹ ق). مجازات های اسلامی و حقوق بشر. قم: انتشارات ارغوان دانش.
- موسوی بجنوردی، سید محمد (۱۳۷۹). قواعد فقهیه. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- موسوی بجنوردی، سید محمد و مهرگان صومعه سرائی، بتول (۱۳۹۶). بررسی حقوق و تکالیف

- غیرمالی زوجین بر اساس مصلحت خانواده با رویکردی بر نظر امام خمینی^(س). پژوهشنامه متین، ۱۹(۷۶)، ۲۰-۱. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.24236462.1396.19.76.1.7>
- موسوی عاملی، محمد بن علی (۱۴۱۰ ق). مدارک الاحکام. قم: مؤسسه آل البيت لإحياء التراث.
- نجفی، محمدحسن (۱۴۲۱ ق). جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام. قم: مؤسسه دائرةالمعارف فقه اسلامی بر مذهب اهل بیت^(ع).
- هاشمی شاهرودی، محمود (۱۳۸۲). فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت. قم: مؤسسه دائرةالمعارف فقه اسلامی بر مذهب اهل بیت.

References

- Abu al-Salah Ḥalabi, T. (n.d.). *Al-kafī fī al-fiqh*. Isfahan: Maktabat al-Imam Amir al-Mu'minīn 'Ali al-'Ammah. [In Arabic]
- Agha Jamal Khansari, M. (1985). *Al-Ta'liqat 'ala Sharh al-Lum'a al-Dimashqiyya*. Qom: Al-Madrasa al-Radawiyya. [In Arabic]
- Alidust, A. (2016). *Fiqh and Law of Contracts (General Quranic Evidence)*. Tehran: The Research Institute of Islamic Culture and Thought Publications. [In Persian]
- Allama Hilli, H. (1967). *Idāḥ al-Fawa'id fī Sharh Ishkalat al-Qawa'id*. Qom: Isma'iliyan. [In Arabic]
- Allama Hilli, H. (1992). *Qawa'id al-Ahkam*. Qom: Islamic Publishing Institute. [In Arabic]
- Allama Hilli, H. (1998). *Mukhtalif al-Shi'a fī Ahkam al-Shari'a*. Qom: Islamic Publications Office of the Society of Seminary Teachers. [In Arabic]
- Allama Hilli, H. (1999). *Tahrīr al-Ahkam al-Shariyya 'ala Madhhab al-Imamiyya*. Qom: Imam Sadiq (AS) Institute. [In Arabic]
- Bahrani, Al Osfur. (n.d.). *Al-Anwar al-Lawami' fī Sharh Mafatih al-Shari'a*. Qom: Mirza Muhsin Al 'Osfur. [In Arabic]

-
- Bahrani, Y. (1984). *Al-Ḥadā'iq al-Nāḍira fī Ahkām al- 'Itra al-Ṭāhira*. Qom: Islamic Publishing Institute. [In Arabic]
 - Bostani, F. A. (1996). *Alphabetical Dictionary*. Translated by Reza Mahyar, Tehran: Islami. [In Persian]
 - Buḥūṭī al-Ḥanbalī, M. (n.d.). *Kashshāf al-Qinā' 'an Matn al-Iqnā'*. Lebanon: Dār al-Kutub al- 'Ilmiyya. [In Arabic]
 - Dehkhoda, A. A. (2011). *Dehkhoda Dictionary*. Tehran: University of Tehran Press. [In Persian]
 - Fakhr Ul-Muhaqqiqin, M. (1967). *Izdah al-Fawaed fī Sharḥ al- mushaklat alqawaeid*. Qom: Ismailian Institute. [In Arabic]
 - Emami, S. H. (1998). *Family Law (Civil Law)*. Tehran: Eslamiyeh Bookstore Publications. [In Persian]
 - Fayz Kashani, M. (2014). *Mafatih al-Shara' i'*. Tehran: Shahīd Muṭahharī Higher School. [In Arabic]
 - Fazil Hindi, M. (1995). *Kashf al-Litham w Al-Abham an Qawaeid Alahkam*. Qom: Islamic Publications Office. [In Arabic]
 - Fazil, J. (1986). *Masalik al-Afham ila Āyat al-Aḥkam*. Tehran: Murtazawi Publications. [In Arabic]
 - Fazel Lankarani, M. (2000). *Tafṣīl al-Sharī'a (Divorce, Khul', Mubārāh, Zihār, Īlā', Li' ān, and Inheritance)*. Qom: The Center for the Jurisprudence of the Pure Imams. [In Arabic]
 - Ḥammad, N. (2008). *Mu'jam al-Mustalahat al-Maliyya wa al-Iqtisadiyya fī Lughat al-Fuqaha'*. Damascus: Dar al-Qalam. [In Arabic]

- Hashemi Shahrodi, M. (2003). *Encyclopedia of Jurisprudence According to the School of Ahl al-Bayt*. Qom: Institute of Islamic Jurisprudence Encyclopedia. [In Persian]
- Hurr Amili, M. (1991). *Hidayat al-Umma ila Ahkam al-A'imma*. Mashhad: Astan-i Quds-i Raḍawī, Islamic Research Complex. [In Arabic]
- Hurr Amili, M. (1995). *Tafsil Wasa'il al-Shi'a ila Tahsil Masa'il al-Shar'i'a*. Qom: Al-Al-Bayt Institute. [In Arabic]
- Ibn Barraj, A. A. (1986). *Al-Muhadhab*. Qom: Islamic Publishing Institute. [In Arabic]
- Ibn Faris, A. (1978). *Mu'jam Maqayis al-Lugha*. Beirut: Dar al-Fikr. [In Arabic]
- Ibn Manzur, M. (1993). *Lisan al-Arab*. Beirut: Dar al-Fikr. [In Arabic]
- Ibn Sa'id, Y. (1984). *Al-Jami' li al-Shara'i'*. Qom: Sayyid al-Shuhada' Institute. [In Arabic]
- Jafari Langerodi, M. J. (2002). *Extended in Legal Terminology*. Tehran: Ganj-e Danesh Library. [In Persian]
- Kasani Hanafi, A. (1986). *Bada'i' al-Shana'i' fi Tartib al-Shara'i'*. Qom: Dar al-Kutub al-Ilmiyya. [In Arabic]
- Katouzian, N. (2003). *Civil Law of the Family*. Tehran: Bahman Borna Publications. [In Persian]
- Khamesipour, F., Mohammadi-Sarpiri, F., Malmir, M. & Yousefzadeh, A. (2015). Effects of Civil and Criminal Breach of Spouses' Loyalty on Family, and Its Legal and Penal Enforcement. *Policewomen Studies Journal*, 10(23), 30-52. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.27170993.1394.1394.23.2.4>
http://ps.jrl.police.ir/article_11189.html

-
- Kharimi, S. (2005). *Al-Mawsu'at al-Jami'a fi al-Akhlaq wa al-Adab*. n.p.: Dār al-Fajr. [In Arabic]
 - Khoei, A. (1989). *Minhaj al-Salihin*. Qom: Madinat al-'Ilm. [In Arabic]
 - Khoei, A. (1997). *Mawsu'at al-Imam al-Khoei*. Qom: Foundation for Revival of Imam Al-Khoei's Works. [In Arabic]
 - Khomeini, S. R. (1994). *Manahij al-Wusul ila 'Ilm al-Usul*. Tehran: Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works. [In Arabic]
 - Khomeini, S. R. (1998). *Tahrir al-Wasila*. Tehran: Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works. [In Arabic]
 - Khomeini, S. R. (2000). *Al-Bai'*. Tehran: Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works. [In Arabic]
 - Kulaynī, M. b. Y. (1984). *Al-Kafi*. Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyya. [In Arabic]
 - Lotfi, A. (2014). *Family Law*. Tehran: Khorsandi Publications. [In Persian]
 - Makarem Shirazi, N. (1995). *Tafsir-e Nemuneh*. Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyya. [In Persian]
 - Malekzadeh, F. & Ahmadloo, M. (2012). Status of Common Sense in Law With Special Reference to Imam Khomeini's Viewpoints. *Matin Research Journal*, 14(56), 139-163. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.24236462.1391.14.56.3.4>
 - Muqadas Ardabili, A. (n.d.). *Zubdat al-Bayan fi Ahkam al-Qur'an*. Tehran: Al-Maktaba al-Mortazaviya li-Ihya' al-Athar al-Jafariyya. [In Arabic]
 - Mohaghegh Damad, M. (2002). *Fiqh Rules, Civil Section*. Tehran: Organization for the Study and Compilation of Humanities Books of Universities (SAMT). [In Persian]

- Mohaghegh Hilli, J. b. H. (1987). *Shara' al-Islam fi Masa'il al-Halal wa al-Haram*. Qom: Isma'iliyan Publications. [In Arabic]
- Montazeri, H. A. (2008). *Islamic Punishments and Human Rights*. Qom: Arghavan-e Danesh Publications. [In Persian]
- Morteza Zubeidi, M. (1993). *Taj al-Arus min Jawahir al-Qamus*. Beirut: Dar al-Fikr. [In Arabic]
- Mostafawi, H. (1989). *Al-Tahqiq fi Kalimat al-Qur'an al-Karim*. Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance. [In Arabic]
- Mousavi al-Amili, M. (1989). *Madarik al-Ahkam*. Qom: Mu'assasat Al al-Bayt li-Ihya' al-Turath. [In Arabic]
- Mousavi Bojnourdi, S. M. & Mehregan Some'ehsarai, B. (2017). A Study of Non-Financial Rights and Duties of Married Couples Based on Family Exigency with Special Reference to Imam Khomeini's Viewpoints. *Matin Research Journal*, 19(76), 1-20. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.24236462.1396.19.76.1.7>
- Mousavi Bojnourdi, S. M. (2000). *Legal Maxims of Jurisprudenc (Qawā'id Fiqhiyya)*. Tehran: Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works. [In Persian]
- Mufid, M. (1992). *Ahkam al-Nisa'*. Qom: Al-Mu'tamar al-'Alami li-Alfiyyat al-Shaykh al-Mufīd. [In Arabic]
- Najafi, M. H. (2000). *Javaher al-Kalam fi Sharh Sharaye al-Islam*. Qom: Institute of the Encyclopedia of Islamic Jurisprudence according to the School of the Ahl al-Bayt (AS). [In Arabic]
- Qorashi, S. A. A. (1991). *Qamus-e Qur'an (Quranic Dictionary)*. Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyya. [In Persian]

-
- Qurtubi, S. D. (1965). *Al-Jami' li-Ahkam al-Qur'an*. Cairo: Dar al-Kutub al-Misriyya. [In Arabic]
 - Raghib Isfahani, H. (1991). *Al-Mufradat fi Gharib al-Qur'an*. Damascus: Dar al-Qalam. [In Arabic]
 - Razi, P. & Rameshi, M. (2017). An Islamic Jurisprudential-Law Study on the Couple's Right about Living in a Share House. *Biannual Journal of Family Law and Jurisprudence*, 22(67), 5-29. <https://doi.org/10.30497/flj.2017.64452>
 - Sabzawari, A. A. (1992). *Muhadhab al-ahkam fi bay'an al-halal wa al-haram*. Qom: Dar al-Tafsir. [In Arabic]
 - Saduq, M. (1975). *Kamal al-Din wa Tamam al-Ni'ma*. Tehran: Al-Islamiyya Publications. [In Arabic]
 - Saduq, M. (1984). *Man la Yahdhuruh al-Faqih*. Qom: Islamic Publishing Institute [In Arabic]
 - Şafa'i, S. H. & Emami, A. (2017). *Summary of Family Law*. Tehran: Mizan Legal Foundation. [In Persian]
 - Shahid Thani, Z. (1992). *Masalik al-Afham ila Tanqih Shara'i al-Islam*. Qom: Institute of Islamic Knowledge. [In Arabic]
 - Şobhani Tabrizi, J. (1993). *Nizam al-Talaq fi al-Shari'a al-Islamiyya al-Gharra* (The System of Divorce in Noble Islamic Sharia). Qom: Imam Sadiq (AS) Institute. [In Arabic]
 - Tabaṭabaei, S. M. H. (1996). *Al-Mizan fi Tafsir al-Qur'an*. Qom: Islamic Publications Office of the Society of Seminary Teachers. [In Arabic]
 - Tabaṭabaei, Yazdi, S. M. K. (2002). *Al-Urwah al-Wuthqa*. Qom: Islamic Publishing Institute. [In Arabic]

- Tabarsi, F. (1993). *Majma' al-Bayan fī Tafsir al-Qur'an*. Tehran: Naser Khosrow Publications. [In Arabic]
- Ṭusi, M. (1967). *Al-Mabsut fī Fiqh al-Imamiyya*. Tehran: Al-Maktaba al-Mortazaviya. [In Arabic]
- Ṭusi, M. (1979). *Al-Nihaya fī Mujarrad al-Fiqh wa al-Fatawa*. Beirut: Dar al-Kitab al-'Arabi. [In Arabic]
- Zamakhshari, M. (1986). *Al-Kashshaf 'an Ḥaqa'iq Ghawamiz al-Tanzil*. Beirut: Dar al-Kitab al-'Arabi. [In Arabic]